

To breve fra N. F. S. Grundtvig

Udgivet og kommenteret af Kim Arne Pedersen

To breve fra N. F. S. Grundtvig fra henholdsvis Lisbeth og Povl Kiilerichs og Steffen Lauge Pedersens privatsamlinger offentliggøres her i transskriberet stand med en uddybende kommentar. Det første brev har i generationer været i Lisbeth Kiilerichs families, dvs. i slægten Hvidts eje. I brevet henviser Grundtvig til en teologisk samtale, han har haft med brevets modtager, den spekulative, Daub-påvirkede teolog V. H. Rothe (1777-1857). Grundtvig har yret sig voldsomt, men ønsker ikke fjendskab. I det andet brev fortæller han sin svigerinde Jane Mathia Blicher (1792-1853) om sin Norgesrejse i 1851. Brevet giver et livligt og godt billede af rejsen og den hyldest, der blev Grundtvig til del.

Ud af de mange breve, som afsendtes i en tid før de moderne kommunikationsmidler, er nogle gået tabt, andre har fundet vej til arkiverne, og nogle af disse er igen blevet udgivet. Et antal gemmer sig i privatsamlinger ud over landet. Ind imellem dukker der fra sådanne nye breve op, og som det ofte er tilfældet, åbner de en verden af viden om fortidens debatter og drøftelser. I 1924-26 udkom *Breve fra og til N. F. S. Grundtvig*, udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig, men meget af Grundtvigs korrespondance venter stadig i arkiverne – og en del er i privateje. Forhåbentlig vil den kommende udgivelse af Grundtvigs trykte tekster føre til en øget beskæftigelse med brevene.

Arbejdet med manuskripter og rekonstruktion af breves kontekst rejser en række principielle spørgsmål: i hvor høj grad skal en transskription gengive brevets ydre, opstillingen med adresse, brevhoved o.l.? Og hvor langt kan man som kommentator bevæge sig, hvornår hører videregivelse af realoplysninger op og bliver til hypotese og stærk tolkning? I hvor høj grad kan man som kommentator tillade sig at slutte fra brevet til den bagvedliggende personlighed?

To hidtil ukendte breve fra privatarkiver aktualiserer disse spørgsmål. Det drejer sig om breve fra forskellige afsnit af Grundtvigs liv, fra årene i 1820'erne med kamp for gammeldags kristendom og fra 1850'erne, hvor Grundtvig har en position og en egentlig tilhænger-skare. Brevene tilhører til privatsamlinger, henholdsvis Lisbeth og Poul Kiilerichs familiepapirer og advokat Steffen Lauge Pedersens samling af breve, dedikationer og underskrifter.

Grundtvigs brev til V. H. Rothe

Det ældste brev er fra 1822. Det er fremsendt af domprovst Povl Kiilerich i Ribe og indeholder et brev fra Grundtvig til pastor V. H. Rothe. På bagsiden har Rothe skrevet en kommentar til brevets indhold. Såvel brevet som Rothes notat er tilgået redaktionen i en fotokopi. Brevet foruden en side med adressen fylder to A4-sider med stor, prentet skrift, Rothes notat ca. en kvart side i lille, fin skrift med nogle få overstregninger. Brevet og notatet er vedlagt transskriptioner v. professor, dr. phil. Christian Thodberg og V. J. Hyldtoft, Sejstrup. Brevet har i generationer været i hans kones families eje (slægten Hvidt). Povl Kiilerich skriver 8. juni 2006:

I sognepræst Conrad Vilhelm Hvidts familie er gennem generationer videregivet et fint gammelt skrin, som indeholder 11 smukt forarbejdede og tæt skrevne dagbøger, der begynder den 17. marts 1839 og slutter den 10. marts 1900 skrevet af Peter Conrad Rothe (1811-1904), der i 1843 beskikkedes til kapellan ved Vor Frue Kirke i København for i 1865 at blive kirkens sognepræst og stiftsprovst – og vist nok den sidst-udnævnte æresbiskop.

Dagbøgerne fortæller om kirkelivet i Danmark set fra stiftsprovstegården, men også om et nært samarbejde ikke mindst med biskop Mynster præget af et varmt og personligt forhold dem imellem, hvorimod Grundtvig frastødte ham med sin heftige og voldsomme polemik, hvad også tydeligt noteres i dagbøgerne.

Foruden dagbøger indeholder skrinet bl.a. en håndskrevet bryllupssang af B. S. Ingemann:

Fly kjære Sjæle, – over Sø!
Øs dybt af Livets Strømme,
Flyv til lykkelig Ø!

Hvem ellers end Ingemann?

I skrinet findes også nogle muntre lejlighedssange af læge Bang, der en tid havde Grundtvig som patient.

Derudover ligger i skrinet et brev af 13. oktober 1822 skrevet af N. F. S. Grundtvig, som har sin særlige historie.

Brevet er stilet til stiftsprovst Rothes far Waldemar Henrik Rothe (1777-1857), som var sognepræst ved Trinitatis kirke i København fra 1822 til sin død.

Grundtvig var i 1822 flyttet fra Præstø til København som kapellan ved Vor Frelsers kirke og har om aftenen den 12. oktober samme år været på besøg hos W. H. Rothe. Tilstede foruden fru Rothe må ifølge brevet have været en “Tredje Mand, der selv beklædte Præste-Embedet”.

...

Den samtale, som Grundtvig og Rothe har haft den nævnte aften, har været så hård og personlig, at Rothe ligefrem har erklæret Grundtvigs prædiken “for Galenskab og snart noget Værrer”, og Grundtvig midt i samtalen med eet rejste sig og i vrede forlod selskabet.

Nu er det så heldigt, at Rothe på bagsiden af Grundtvigs brev har noteret, hvad den heftige samtale drejede sig om.

Brevet og Rothes kommentar indbyder til en tolkning, der inddrager samtidens filosofi og teologi til forklaring af, hvad striden har drejet sig om, samt en skitse af de to mænds senere forhold til hinanden. For at kunne forstå Grundtvigs vrede er det således nødvendigt at belyse Rothes baggrund og ridse hans teologiske holdninger op.

Rothe var en brodersøn af den betydelige, Herder-påvirkede danske forfatter Tyge Rothe (1731-95), som Grundtvig satte højt (*DBL* XII 417; Lundgreen-Nielsen 1980, 587 ff.), og stod under indflydelse fra den tyske spekulative teolog Karl D. Daub (1765-1836)¹. Daub virkede fra 1795 som professor i teologi i Heidelberg. Han var oprindelig discipel af Kant, men påvirkedes senere af Schelling for i sine sidste år at være stærkt og afgørende præget af Hegel, som han medvirkede til at skaffe til Heidelberg. Om Daubs teologi i den Schelling-prægede periode skriver E. H. Pältz i *Religion in Geschichte und Gegenwart*:

In Anlehnung an Schelling wollte D., die Offenbarung voraussetzend, alle Wissenschaften unter dem Prinzip der universalen Wissensidee zusammenfassen. Erkenntnisse der Theologie sind nicht solche der Reflexion, sondern der in “geistiger Palingenesie” vollzogenen Spekulation. Die Bibel als zeitliches Wort ist nur “Mittel” der Offenbarung; zu ihrer Erfassung bedarf es der spekulativen Geistestätigkeit (*RGG*³ II, 47-48).

Som det ses, gennemfører Daub en teologisk tolkning af Schellings begreb om en umiddelbar intellektuel anskuelse som erkendelsens kilde, det begreb, der dominerer i Schellings tænkning frem til vendingen mod hans “Spätphilosophie“ efter 1809. Daub teologiserer altså Schellings og den tyske idealismes anskuelser – eller fremlæser det teologiske indhold deri, om man vil. Efter 1818 begynder den hegelske periode i Daubs teologi og i 1833 erstatter “Selbstevidenz des Begriffs“ i konsekvens heraf den intellektuelle anskuelse. Daub arbejder i sin hegelske periode med tvivlen som et led i troens dialektisk tolkede udvikling frem mod erkendelse: “Durch die Negation, den ‘absoluten Zweifel’ wird der Glaube aus sich als Erkennen und Begreifen wiederhergestellt und gestärkt“ (*RGG*³ II, 48). En dybtgående undersøgelse af Daub-påvirkningerne i Rothes teologi foreligger tilsyneladende ikke, men spredt forskellige steder findes oplysninger om teologien og personen.

Kontroversen mellem Rothe og Grundtvig har da tydeligvis også handlet om idealistisk spekulativ teologi og rummer således en anden tone end opgørene mellem Grundtvig og de rationalistiske teologer, der stod i en oplysningspræget og kantiansk inspireret tradition. Det kan synes, som om Rothe i sin diskussion med Grundtvig har fremført synspunkter, der minder om Daubs teologisk-filosofiske tolkning af tvivl som negation i dialektisk forstand, synspunkter, der med fremhævelsen af troens oprindelige, paradisiske uskyldighedstilstands udvikling til beriget erkendelse gennem tvivlen minder om den både erkendelsesteoretiske, religionsfilosofiske og historiefilosofiske tolkning af det augustinske *felix culpa*-motiv, syndefaldets gavnlighed, som Schelling gennemfører i sit lille skrift *Philosophie und Religion* fra 1804.

I 1822 var det endnu ikke 10 år siden, Grundtvig havde fremført sit voldsomme opgør med den tyske idealisme, hvis hovedtekst er *Imod den lille Anklager, det er H. C. Ørsted: Med Beviis for at Schellings Philosophie er uchristelig, ugudelig og løgnagtig* fra 1815. Den udnyttelse af kontradiktionsprincippet og fremhævelse af troens afgørende betydning for tænkningen, som Grundtvig dér gennemfører, udarbejder han i sine essayistisk udformede redegørelser for sin filosofi i tidsskriftet *Danne-Virke* fra 1816 til 1819. Skal man danne sig et billede af Grundtvigs position og kritik af spekulativ teologi, kan man læse hans brevveksling med en anden idealistisk præget teolog, den norske universitetsprofessor Stener Johannes Stenersen (1789-1835). Over for Stenersens Schelling-påvirkede teologi fremhæver Grundtvig, at erkendelsen forudsætter en fuldstændig overgivelse til troen, og han betegner spekulation som "Et Spilfægteri der falskelig kalder sig Gnosis" (*BG I*, 245).

Grundtvig holder som grundprincip i diskussionen med Stenersen fast ved, at mennesket skal tage fornuften fangen under troens lydighed (2 Kor 10,6), et forhold, der imidlertid ikke fører ham til afvisning af erkendelsen, den vil tværtimod kunne flyde af den ubetingede overgivelse til troen, som han gør sig til talsmand for. Ud over at belyse baggrunden for Grundtvigs kritik af idealistisk teologi giver brev og notat et godt billede af Grundtvigs heftige personlighed.

Rothe og Grundtvig krydsede over ti år senere endnu engang klinger. Rothe, der tidligere havde udarbejdet en afhandling om Roskildebiskoppen Joachim Rönnow og dermed opnået licentiatgraden, disputerede i 1836 for doktorgraden i forbindelse med det danske reformationsjubilæum. Afhandlingen udsendtes i både en latinsk og en dansk udgave, betitlet henholdsvis *De Trinitate et Reconciliatione: disquisitio speculativa* og *Læren om Treenighed og Forsoning: et speculativt Forsøg i Anledning af Reformationsfesten*.

Afhandlingen, der er på 150 sider, fremstår som en refleksion over teologien som helhed med treenighedslæren i centrum og rummer ikke henvisninger til andre værker. Det synes, som om Daubs tidlige tagen udgangspunkt i den intellektuelle anskuelse af Rothe sammenarbejdes med Daubs senere hegelske trinitariske teologi. Bogen blev anmeldt af Heiberg i dennes tidsskrift 1837-1838, en anmeldelse, Carl Henrik Koch gennemgår i værket om den danske idealismes historie. Koch fremfører, at “Den spekulative teologi”, Rothe udarbejder, kun har “navnet tilfælles med tidens Schelling- og Hegel-inspirerede videnskabelige teologi” og “snarere” er “udformet i opbyggelig end i videnskabelig ånd” (Koch 2004, 231-232), og han konkluderer, at Rothe “med sin lidt hule pathos og manglende logiske sans” (Koch 2004, 232) var et let offer for Heiberg. Ved læsning af bogen bliver interessen imidlertid vakt – et glemt dansk eksempel på virkelig idealistisk påvirket teologi er spændende og fortæller om dansk tænknings afhængighed af Tyskland også i denne periode.

Grundtvig kritiserede ligeledes værket, men på et ganske andet grundlag end Heiberg, den gammeldags kristelige position, som Rothe også behandler og tager stilling til i sin bog. Steen Johansen fortæller, at “Blandt opponenterne var Gr., der, som skikken endnu dengang bød det ved denne universitetshandling, talte latin” (SJ I, 314). Grundtvig havde vanskeligheder med sin rolle som latintalende opponenter, han har selv i et brev til Ingemann givet en skildring af begivenheden (Grundtvig 1882, 185 f.).

Grundtvigs og Rothes diskussion kan utvivlsomt belyses yderligere. Som det fremgår af Povl Kiilerichs brev, rummer familiepapirerne andre skatte: Peter Conrad Rothes omtalte dagbøger kunne vise sig at være en god kilde til dansk kirke- og åndshistorie i det 19. århundrede.

Grundtvigs brev til Jane Blicher

I foråret 2006 besøgte advokat Steffen Lauge Pedersen Grundtvig-biblioteket i Vartov og foreviste sin samling af dedikationer med mere: en (tilsyneladende) indsamlingsliste fra Jul og Nytaar 1868-89, skrevet med den gamle Grundtvigs rystende hånd, en kuvert “Til min Ven Capt. Blom” fra “Okt. 1829”, en kuvert til Hofjægermester Carlsen på Gl. Køgegård fra 24.1.1855, en dedikation til Asta Grundtvig i andenudgaven af *Optrin af Nordens Kæmpeliv* fra november 1861, et eksemplar af digtsamlingen *Heimdall* med Grundtvigs håndsskrevne dedikationsdigt til Kamma Rahbek, en skolebog *Arithmetica*, udg. 1733, som Grundtvig har modtaget fra cand. theol. B. Faurskov, 1788 udnævnt til skoleholder i Udby – bogen rummer Grundtvigs latinske

redegørelse for bogens oprindelse og tegninger, der muligvis er udført af Grundtvig. Samlingen indeholder desuden et brev, stilet til Grundtvigs svigerinde, Jane Blicher. Brevet er i oktavformat, smukt og læseligt skrevet med mellemstore bogstaver. Jane Mathia Blicher (1792-1853) levede som ugift i det grundtvigske hjem og skildres som en "ædel Karakter" og et godt og livligt hoved (Marie Blom, *GE*, 132 ff.). Brevet skildrer Grundtvigs oplevelser under Norgesrejsen i 1851, et besøg, Grundtvig selv har skildret i sit tidsskrift *Danskeren* 1851, men som der også er fortalt om andetsteds (*SJ* III, 66). De i brevet omtalte personer er den norske grundtvigske præst W. A. Wexels (1797-1866), skibets kaptajn Rørdam er Anton Christian Nicolay Rørdam (1811-80), fætter til den grundtvigske præst Peter Rørdam (1806-83), se Fausbøll 1900, 947, Fru Stenersen, Abigail Johanne Stenersen (1798-1884), og datter er henholdsvis enke og barn af den ovennævnte norske teologiske professor Stener Stenersen – datteren, Vilhelmine Christiane Stenersen, blev i 1855 gift med Grundtvigs søn Johan. Metha er Grundtvigs datter af første ægteskab, Meta Cathrine Marie Bang Grundtvig (1827-87); Smith kan være provst Daniel Peter Schmidt (1782-1871), en bekendt af Grundtvig fra 1810'erne (Schmidt, *GE*, 123 ff.), men er snarere Diderik Nicolai Blicher Schmidt (1815-90) eller hans far, Christian August Schmidt (1780-1853) (Blom, *GE*, 132-143). Christian August Schmidt var gift med en søster til Grundtvigs første hustru (Nedergaard III, 135). I 1854 er Diderik Nicolai Blicher Schmidt som cand. theol. medunderskriver ved oprettelsen af Vartovmenighedens frie fattigpleje (Begtrup 1925, 58). At Grundtvigs stavning af efternavnet afviger er ikke usædvanligt i det 19. århundrede.

Brevet giver et livligt og godt billede af Grundtvigs rejse til Norge, en rejse, der, som det fremgår, formede sig som et sandt triumftog.

S.T.

Hr Pastor Rothe

Paa Frue-Plads

i

Kiøbenhavn

Kiøbenhavn 13de Octb

1822

Saae uformodentlig var vist nok den Vending vor Samtale i Aften tog, uden at vi nemlig, uaftet vi tit sammenblandes er himmelvidt forskiellige som Præster. At det blot var Udtrykket heraf, Alt hvad De sagde, uden at personlig Fornærmelse kom Dem i Tanker, troer jeg, og kan forsikre det Samme i Henseende til den bestemte Erklæring, hvormed jeg afbrød Samtalen. At slige bestemte Udsagn faae Ud-

seende af Skiænderie og personlig Fiendtlighed, er slemt, og derfor undgaar jeg dem helst i Samtale, thi vi var langt fra at være Ene, De erklærede min Prædiken, med den hele gamle Christendom, hvis uskrømte Bekiender og frimodige Udbreder, jeg med Aandens Bistand stedse vil være, De erklærede den for Galenskab, og snart for noget Værre, i en Tredje-Mands Paahør, der selv beklæder Præste-Embedet, og ei kan formodes at tie med en, vist for ham saare uventet og yderst paafaldende Scene, og under disse Omstændigheder skyldte jeg den Herre, hvis Tjener jeg er, i de klareste Ord at udsige, hvad der ellers vel som hidtil kan blevet ved at være en stiltiende Forudsætning imellem os, at vi, *som Præster*, havde kun Sværd-Slag at skifte – det bliver nu bekiendt, og det kan i Grunden ikke være Nogen af os imod, skjønt vi vel Begge vilde ønske, det var skedt paa en lempeligere Maade, thi vort Forhold lider derved ingen Forandring, da vi, af meget naturlige Grunde, aldrig har søgt hinanden men kun stødt sammen: fiendtlig som Aander, venlig som Personer, da det ei kunde falde os ind at gjøre vor Kamp til en borgerlig Rets-Sag, end sige til et Spidsborger-Nag.

Se, dette er min Betragtning af Tvisten, som jeg ønsker og haaber vil ogsaa være Deres, og naar vi fremdeles tale og handle i Overensstemmelse hermed, vil det vi Begge ønske at undgaae, om ikke ganske forebygges, dog snart igien bortfalde. Jeg beder min, i det Mindste tilsyneladende, Uhfølighed undskyldt hos Deres Kone, og henlever som forhen, naar Præsten ei udæskes

Venskabelig

N. F. S. Grundtvig

Manuskripterne

S.T

Hr Pastor Rothe

i

Kiøbenhavn

På bagsiden læses:

“Hr. Grundtvig besøgte mig; Talen kom paa Troen; jeg yttrede mig /overstregning/, at jeg ansaae Troen, som Uskyldigheds Tilstand, der tabt aldrig kunne vindes tilbage i samme Skikkelse; den Troende kunde kun som den uskyldige trænge frem til Viisdom og vinde/vide (?) med Indsigt langt mere end Tvivlen ødelagde. Gr. paastod at Mnskt kunne kaste Tvivlen bort og overgive sig til Troe, uden videre. Jeg

holdt det for umuligt. Med eet reiste han sig og sagde at han kunde ikke blive, hvor (indskudt: Troen paa) den Herre han tjænte, saaledes omtaltes. Jeg studsede fik ham beroliget; men et Øjeblik efter gik han med haarde Ord. og sændte mig dette strax. Jeg svarede: at jeg mente vi havde dog bare hver én Troe at kjende og burde ikke staae fjendtlig mod hinanden. Forskellen var kun, at han troede at kunne hiælpe sig uden Forstand paa sin Troe, jeg derimod kunne ikke tilfredsstilles uden Indsigt. At vi derfor hellere skulle ansee hinanden, som divergerende Straaler fra det samme Centrum og i gode Timer glædes over hinanden; jfr Fil 1,18.

Christiania 6 Juni 1851

Kiære Jane!

Kl. 10 i denne Formiddag naaede vi lykkelig og vel Christiania, hvor Wexels med Udvalgte af Studenter-Samfundet modtog mig i en Baad med Dannebrog og en stor Student-Forsamling med Hurra baade paa Broen og strax efter her under Vinduerne. Vi havde i det hele Mags- Veir paa Reisen, kun den første Nat temmelig svær Søgang, der lidt forsinkede Farten og vakde mig, men ikke videre. En Rørdam, Fætter til vores, førde Skibet og gjorde alt for at skaffe mig det saa mageligt og behageligt som mueligt. Fru Stenersen og hendes Datter har allerede været her, og der skal jeg ud i Aften. Har du seet, og hvis ikke, vil du jo nok see efter paa min Pult, om ikke der min lille Brystnaal er blevet liggende, som jeg havde brugt til en anden Krave, der ikke vilde holde paa Knapperne. Naar jeg faaer at vide hvad Tid det kan nytte skriver jeg igien, jeg har Gud skee Lov! været meget rask paa Reisen og boer her som du nok kan tænke, meget stadselig og fint. Hils Metha, Smith og alle vore Venner, som du seer, og vær selv kiærligst hilset fra din Ven og Svoger N.F.S. Grundtvig.

Forkortelser

BG I-II: Georg Christensen og Stener Grundtvig (udg.) (1924-26), *Breve fra og til Grundtvig*, bind 1 (1807-20), bind 2 (1821-72), København.

DBL: Dansk Biografisk Leksikon, XII.

GE: Steen Johansen og Henning Høirup (red.) (1948), *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig*, København.

RGG³: E. H. Pältz (1958), *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 3. Aufl., Tübingen.

SJ I-IV: Steen Johansen (1948-54), *Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs Skrifter*, bind 1 (indtil 1836), bind 2 (1837-49), bind 3 (1850-72), bind 4 (Rettelser og Tilføjelser. Register), København.

Litteraturliste.

- Begtrup, H. (1925), "N. F. S. Grundtvig som Præst ved Vartov 1839-1872" i H. P. B. Barfod, *Vartov-Præster gennem 80 Aar 1839-1919*, København, 9-93.
- Fausbøll, Hauch (1900), *Slægtshaandbogen*, København.
- Christensen, Georg og Grundtvig, Stener (1924-26), *Breve fra og til Grundtvig*, bind 1 (1807-20), bind 2 (1821-72), København.
- Dansk Biografisk Leksikon*, XII.
- Grundtvig, N. F. S. (1815), *Imod den lille Anklager, det er H. C. Ørsted: Med Beviis for at Schellings Philosophie er uchristelig, ugudelig og løgnagtig*. København.
- Grundtvig, Svend (1882), *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859*, København.
- Johansen, Steen (1948-54), *Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs Skrifter*, bind 1 (indtil 1836), bind 2 (1837-49), bind 3 (1850-72), bind 4 (Rettelser og Tilføjelser. Register), København.
- Johansen, Steen og Høirup, Henning (red.) (1948), *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig*, København.
- Koch, C. H. (2004), *Den Danske Idealisme 1800-1880*, København.
- Lundgreen-Nielsen, Fl. (1980), *Det handlende ord: N. F. S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik, 1798-1819*, 2 bind, København.
- Nedergaard, P. (1951-91), *Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie (kirkelig geografi) 1849-1949*, I-XIII, København.
- Nielsen, Fredrik og Andersen, J. Oscar (udg.) (1904-11), *Kirkeleksikon for Norden*, I-III, København.
- Päلتz, E. H. (1958), "Daub" i *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 3. Aufl., Tübingen.
- Rothe, V. H. (1836), *De Trinitate et Reconciliatione: disquisitio speculativa*, Haun MDCCCXXXVI.
- Rothe, V. H. (1836), *Læren om Treenighed og Forsoning: et speculativt Forsøg i Anledning af Reformationsfesten*, København.
- Schelling, Fr. W. J. (1804), *Philosophie und Religion*, Tübingen.

Noter

¹ Til V. H. Rothe, se yderligere Nedergaard 1951, I, 72 og 256 og Nielsen 1904-11, III, 831.